

Kročá, David

Básník tónů a lyrických zkratk : nad poezií Otakara Horkého

In: *Česká a slovenská poezie: slovo a mlčení : kolektivní monografie*.
Pospíšil, Ivo (editor); Zelenková, Anna (editor). Brno: Galium, 2015, pp.
[95]-101

ISBN 978-80-905336-8-4

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.81589>

Access Date: 22. 03. 2025

Version: 20250223

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

David Kroča (Brno)

Básník tónů a lyrických zkratek. Nad poezií Otakara Horkého

Abstrakt

Studie představující básnickou tvorbu Otakara Horkého (1920–1981) vznikla na základě dlouhodobého literárněhistorického výzkumu. Nadějnou básnickou tvorbu, zahájenou v polovině padesátých let 20. století příspěvky v *Hostu do domu*, násilně ukončil normalizační zákaz. Horkého tvorba se dostala ke čtenářům až v letech devadesátých. V reprezentativní podobě ji přinesl rozsáhlý knižní výbor *Sestřička Poezie*, který vyšel v roce 1999 péčí Klubu kultury v Uherském Hradišti a nakladatelství Refugium. Knihu edičně připravil Jaroslav Zapletal, který sem zařadil sbírky *Havraní stříbro* a *Stínokresby* a básně z pozůstalosti. Studie sleduje vývoj básnickova způsobu psaní od lyrických miniatur přes delší lyrickoepické skladby až po drobné ironické básně a aforismy. Její ambicí je zapomenuté básnické dílo nejen charakterizovat, ale rovněž interpretovat a kriticky zhodnotit.

Klíčová slova: česká literatura; česká poezie; interpretace; autorská poetika; regionální kultura; Uherské Hradiště; Otakar Horký

Abstract

The Poet of Tones and Lyrical Abbreviations. Over Otakar Horký's Poetry

This paper, which presents Otakar Horký's (1920–1981) poetry, is a result of a longitudinal literary-historical research. Author's promising work commenced in the mid-1950s and was violently brought to an end by a banishment in the period of normalisation. Horký's work has only been available to a larger readership since the 1990s. It was published in 1999 in a presentable form of an extensive publication *Sestřička Poezie* thanks to the Culture Club in Uherské Hradiště. The editor of the book Jaroslav Zapletal included the collection *Havraní stříbro* and *Stínokresby* and poems from the author's estate. The paper outlines the development of the poet's writing style from lyrical miniatures and longer lyric-epic compositions to minute ironic poems and aphorisms. The ambition of this paper is not only to characterise his poetry, but also to interpret and critically evaluate it.

Key words: Czech literature; Czech poetry; interpretation; authorial poetics; regional culture; Uherské Hradiště; Otakar Horký

Byl chlapec a už není
a kdo to zahraje a kdo to zazpívá
a kdo vypoví to náhlé oněmění

A kdo se přimluví za lidské utrpení
kdo se dopočítá ztraceného jmění
a kdo mu podá růži jako za živa

A kdo ohlédně se kdo se podívá

A co se stane co se vlastně změní
když člověk byl a znovu tady není

Kdo zahraje to kdo to zazpívá

Citovaná báseň Jana Skáceľa nese názov *Elegie na smrť Otakara Horkého, ktorý psal básne a hrál na klarinet v cimbalovej muzice* a bola zařazena do sbírky *Odlévání do ztraceného vosku* z roku 1984. Skácel se tímto žalozpěvem loučil se svým přítelem, jenž skutečně působil jako klarinetista, a to v proslulé v cimbalové muzice Hradišťan, a který nejenže psal verše, nýbrž byl autorem hned několika ineditních básnických sbírek. Nadějnou tvorbu Otakara Horkého, zahájenou již v polovině padesátých let 20. století básněmi v Hostu do domu, násilně ukončil normalizační zákaz, a tak není divu, že dodnes není příliš známá. V reprezentativní podobě ji přinesl až rozsáhlý knižní výbor *Sestřička Poezie*, který vyšel v roce 1999 péčí Klubu kultury v Uherském Hradišti a nakladatelství Refugium Velehrad–Roma. V následujícím příspěvku se pokusíme toto zapomenuté básnické dílo nejen připomenout, ale rovněž interpretovat a kriticky zhodnotit.

Otakar Horký se narodil 21. listopadu 1920 ve Veselí nad Moravou. Vystudoval Gymnázium v Uherském Hradišti, kde maturoval v roce 1940, za okupace byl pracovníčně zařazen jako referent místního Úřadu práce. Po válce studoval filozofii a angličtinu na Univerzitě Karlově v Praze a současně se věnoval organizaci kulturního života na rodném Slovácku. V roce 1950 stál u zrodu souboru Hradišťan a společně s jeho prvním primášem Jaroslavem Václavem Staňkem a cimbalistou Jaroslavem Čechem usilovali o posun chápání v prezentaci folklorních tradic směrem od konvenčních hudebních a tanečních čísel k propracované jevištní kompozici, která měla snést měřítko profesionální umělecké práce. O čtyři roky později se Horký oženil se středoškolskou profesorkou Annou Ostrčilovou, s níž měl tři děti: Olgu (1955), Martina (1956) a Tomáše (1959), z nichž zvláště syn Martin dnes jde v otcových stopách a píše poezii. Otakar Horký postupně pracoval v Uherském Hradišti jako středoškolský učitel, ředitel Střední ekonomické školy a dramaturg Slováckého divadla. V letech 1964–1971 působil jako scenárista a dramaturg v brněnském televizním studiu, kde zúročoval svůj trvalý zájem o lidové umění, avšak po normalizačních čistkách byl nucen z televize odejít a živil se jako technický redaktor v Lidové demokracii.

Počátky jeho přátelství s Janem Skácelem a dalšími literáty včetně Josefa Kainara nebo Oldřicha Mikuláška se ovšem datují už do poloviny padesátých let, kdy začal časopisecky publikovat. Přátelství se spisovateli jej motivovala k vlastní básnické tvorbě. Například Josef Kainar mu k vánočnímu přání z roku 1954 připsal tato slova: „*Starý lumpe, napiš sbírku, jsi, mimo Šotoly, má jediná naděje. Já jsem taky lump, že Ti nepíšu, tož si navzájem zatím promineme. Ale do dubna ať mám sbírku na stole!*“¹ První sbírka Otakara Horkého ve skutečnosti vyšla až o čtyři roky později: v roce 1958 ji vydalo někdejší Krajské nakladatelství v Gottwaldově. Nesla

¹ HORKÝ, Otakar: *Sestřička Poezie*. Ed. J. Zapletal. Uherské Hradiště: Klub kultury a nakladatelství Refugium, 1999, s. 2. Další citace z dobových dokumentů a básnické tvorby Otakara Horkého pocházejí z tohoto vydání.

folklorní název *Struny a pentle* a osobitým způsobem oslavovala autorův rodný kraj, jeho přírodní krásy i lidové zvyky v různých ročních obdobích. Kritika ji přijala vřelě, což můžeme doložit ukázkou z dobové recenze Jaroslava Dewettera, který při bilancování původní poezie z produkce krajských nakladatelství v celostátním týdeníku *Kultura* napsal: „Z celé úrody je to knížka nejzajímavější. Její hodnoty jsou nesporné. [...] Písněová forma se tu nenásilně přenáší i na jinorodá témata, folklór je funkční, není to jen nátěr nebo imitace. Tato knížka má podle našeho názoru předpoklady zařadit se do celkového literárního vývoje.“²

Na základě úspěchu první sbírky řada jeho přátel očekávala, že zvláště v ideologicky svobodnějších šedesátých letech bude básník zvyšovat své publikační úsilí. Horký se však naplno věnoval práci redaktora vzdělávacích pořadů v brněnské televizi a byl rovněž aktivní v regionální kultuře. V šedesátých letech mimo jiné udržoval kontakty s Milanem Kunderou, který býval hostem v uherskohradištském výtvarném ateliéru Idy a Vladislava Vaculkových, s nimiž Horký spolupracoval. Kundera byl přitahován nejen elánem a nekonvenčními názory manželů Vaculkových³, ale i atmosférou okresního maloměsta, jak je ostatně patrné z jeho románové prvotiny *Žert* (1967), v níž je rodné město fiktivního protagonisty Ludvíka Jahna doložitelně inspirováno Uherským Hradištěm. Přátelství Otakara Horkého s Kunderou i s manželí Vaculkovými však básníkovi na prahu normalizace příliš neprosperovalo a naděje na vydání další samostatné sbírky slábly. V roce 1971 sice Horký připravil k vydání svou *Romanci o Verunce*, avšak knížka s grafikami Vladislava Vaculky už tiskem vyjít nemohla, neboť jména obou tvůrců byla zapovězená. Horkého básnická tvorba tak musela více než dvacet let mlčet a promluvila až v letech devadesátých, především díky knižnímu souboru *Sestřička Poezie*.

Tento výbor z literárního odkazu Otakara Horkého edičně připravil Jaroslav Zapletal, který rozdělil průřez jeho dílem do čtyř oddílů. První dva obsahují sbírky *Havraní stříbro* a *Stínokresby*, jejichž výslednou podobu určil ještě za života sám autor, třetí část, pojmenovaná titulním názvem *Sestřička Poezie*, shrnuje básně z pozůstalosti napsané v letech 1960–1981 a celý soubor pak uzavírá oddíl nezařazených básní z padesátých a šedesátých let. Široký textový záběr výboru umožňuje sledovat vývoj básníkovy způsobu psaní od prvních miniatur až po rozsáhlejší lyrickoepické skladby.

Sbírka *Havraní stříbro* vznikala v letech 1965–1975 a má silnou vazbu k osobnímu životu autora. Převládají v ní motivy dětství, lásky k matce i lásky milostné, motivy domova a návratů z cest. Ze střípků vzpomínek skládá tvůrce mozaiku lyrického okouzlení, obraz důvěrně známých míst, kde vše má své pevné a neměnné místo. Lyrický subjekt je stylizován do podoby lyrického hrdiny, který demlovsky

² Srov. DEWETTER, Jaroslav: *Pět knížek poezie*. *Kultura* 3, 1959, č. 18, 7. 5., s. 4.

³ Srov. např. JANČÁŘ, Josef: *Hradištská ohlédnutí*. In: Uherské Hradiště, královské město na řece Moravě. Uherské Hradiště: Město Uherské Hradiště, 2007, s. 335.

apostrofuje přírodu, avšak nikoliv proto, aby ji naivně oslavoval, nýbrž s vědomím ohroženosti lidské existence výdobytky civilizace. Rozkvetlá zahrada je symbolem jistoty a bezpečí, jak dokládá například báseň *Kvetoucí jablona*: „*Já ještě pořád letem světem / s klarinetem / – a ty mě tu čekáš / uprostřed vesmíru, / vždy na témže místě / v naší zahradě. // Ty, zaslíbená slunci / a včelám, / ty, s neviností květů, / jejichž plátky se lehce zardí / pokaždé, když se tajnosnubně / zadívám*“ (s. 39). Přírodní motivy se často objevují ve verších milostných, jež prozrazují tvůrčův cit pro lyrickou zkratku i průzračnou obraznost, což můžeme vidět například v básni *Akt*: „*Nahá jak bříza / – hladina hladká, / nezčeřená / – láká mě dělat žabky / očima / doztracena*“ (s. 27).

V básni *Velehradská ulice*, která je věnována vzpomínkám na domov, matku a bratra, vnímá lyrické „já“ okolní svět výhradně prostřednictvím zvuků a tónů: „*vrzání schodiště, / přivřené okna, ševcovské kladívko / – že ten orchestr sotva zvládne malíř / od svého stojanu, / štětec v ruce*“ (s. 45). Obrazné vnímání světa vrší v této básni četné synestézie, v nichž se mísí zrakové vjemy se sluchovými v nečekaných spojeních. Hrdina kupříkladu vzpomíná na chvíle, kdy lampa „*vydala varhanový tón*“ (s. 43) a on sám „*brnkal na kytaru / a zpíval svou vlastní píseň / ženskému prádlu v jarním slunci*“ (s. 44).

Motivy zvuků a tónů ve sbírce *Havraní stříbro* vytvářejí předpoklad pro vstup abstrakce a magična do fikčního světa lyriky, ale rovněž umožňují zrod originálních metafor. Svět přírody i městských ulic se proměňuje přímo před našima očima a vyjadřuje ireálné snění: „*Mít křídla z duhy / jak vůz, / který flétnami / ulice kropí / – taková křídla / jak nikdo druhý. // A těmi křídly / smývat své stopy*“ (s. 61). V této abstraktní snivosti je zároveň přítomna touha po skromné a nenápadné účasti v životních peripetiích, touha po ztišení, touha nezanechat rušivé „stopy“.

Následující sbírka *Stínokresby* byla dokončena krátce před autorovou smrtí, k níž došlo nečekaně 6. 10. 1981. Svůj název získala podle závěrečné básně, kterou autor věnoval svým nejlepším přátelům – Vladislavu Vaculkovi a Jaroslavu Václavu Staňkovi. Sběrka je nasyčena zážitkovostí a úsilím zachytit každodenní okamžik jako významnou a imaginativní událost. Silně se v ní prosazuje motiv smrti, jenž je zpracován jednak v podobě básnických nekrologů na zesnulé přátele, jednak jako osobní memento před pomíjivostí hmotného světa. Zatímco dávní přátelé navždy odcházejí a staré chalupy v těchto básních „*nabral buldozer*“, lyrický hrdina se raduje z maličkostí, vyjádřených metaforou a přirovnáním: „*Okénka chalup jako ikony / zčebraný sníh a jesličky / – vše nenávratně pryč. // Jako když do koní / práskne bič / (a nikde žádný kočí). // Jen pod víčky / dvě rolničky / tvých očí*“ (s. 70).

Specifickým žánrem sbírky je romance, která však není chápána jako harmonická milostná báseň s optimistickým vyzněním, nýbrž daleko častěji jako imaginativní lyrickoepická skladba s vážnou tematikou. K tradičnímu milostnému vyprávění má blízko snad jen zmíněná *Romance o Verunce*. Autor se v ní inspiroval Mánosovým akvarelem, který zachycuje hraběcí milenku Verunu Čudovou

z Bílovic ve slováckém kroji. Na pozadí barvotiskového obrázku s motivy nerovné lásky se autor pokusil vyjádřit nesoulad mezi uhrančivou krásou služebné dívky a jejím tragickým osudem.

K tématům obecně lidským a civilním směřuje *Romance o vavřínovém věnci*, v níž Horký vylíčil drobný zážitek svého přítele Jožky Kubíka, jehož v jedné ze svých rukopisných vzpomínek charakterizuje jako „jedinečného muzikanta“, ale zároveň jako „vzácně bezelstného, dobrého člověka se srdcem na dlani“ (s. 218). Kubík podle této vzpomínky v mládí dočasně působil v jedné pražské dívčí kapele, kde byl díky své povaze značně oblíbený. Když se s pražským angažmá loučil, dostal od členek kapely velký vavřínový věnec. Doma si jej pověsil na stěnu jako památku, časem však začal používat jeho lístky jako koření v kuchyni, až mu nakonec na stěně zůstal jen drátěný korpus. Básník prostřednictvím tohoto hořce úsměvného lyrickoepického textu zachytil pomíjivost světské slávy, když ve finále své skladby metaforicky zobecnil: „A jistý / si není nikdo z nás: / na vavříny / si uléháš / – a ležíš na bobkovém listí“ (s. 83).

V *Romanci pro klarinet* pak už tvůrce využívá titulní žánr v přímém protikladu vůči současnému genologickému úzu, a to jako baladickou skladbu s tragickým průběhem a atmosférou. Lkavé tóny žebravého klarinetisty jsou zde předzvěstí smrti, která zastihne hrdinu s příchodem kruté zimy: „Pískal na černý klarinet. / A to tak jímavě, / jako by poprvé zavzlykal / můj budoucí osud“ (s. 79). Není pochyb o tom, že náhlý vstup autorského subjektu do objektivně vedené promluvy je signálem ztotožnění. Motiv klarinetu je srostlý s lyrickým hrdinou a podle jeho ztvárnění v literárním textu můžeme usuzovat na stav tohoto hrdiny a jeho rozpoložení. Otakar Horký v době vzniku své sbírky nejspíš věděl, nebo podvědomě tušil, že mu již mnoho času nezbyvá.

Jeho postoj ke konečnosti lidského života a umělecké tvorby zvláště však většinou není sentimentální, ale spíš ironický a sebekritický. S humorným nadhledem, někdy až sarkasmem píše o smrti umělců, kteří odcházejí, aniž by po sobě něco významného zanechali. Příznačná je z tohoto hlediska jeho báseň *Epitaf*, v níž si vzal na mušku kariéristy z řad výtvarných umělců, přičemž parafrázoval incipit náhrobního nápisu z pera Jiřího Wolkra: „Zde leží sochař – laureát, / jenž nevezal špachtli ani dlátu / dřív, dokud nevěděl, co za to. // Takže – když smrt mu dala mat, / na hrob krom hlíny nebylo co dát“ (s. 94).

Další sbírka *Sestřička Poezie*, která dala název i celému výboru z autorovy tvorby, byla pojmenována na základě poznámky, kterou si básník učinil ve svém zápisníku v den svých devětapadesátých narozenin: poezie se mu stala sesterskou oporou, v níž našel klid a radost. Básně z pozůstalosti mají celkově slabší úroveň než předchozí texty. Editor do sbírky zařadil verše „v různém stupni rozpracovanosti“ (s. 203), což sice umožnilo zdokumentovat autorskou poetiku v její pestrosti a rozmanitosti, avšak většina básní působí nehotově. Až příliš je patrná tendence dodržovat pravidelný rým a zachovávat poučný charakter básnické výpovědi, v níž

se stále častěji objevují ustálené slovní obraty. Kupříkladu báseň *Luxování* z října 1980 sugeruje myšlenkově závažný obsah, avšak ve výsledku převažuje dojem lexicalizované metafory a slovní hříčky: „*Někomu stačí / pod svícnem tma. / A někdo zase má / prach na vysavači*“ (s. 160).

Vedle aforismů a ironických čtyřverší se ve sbírce objevují také texty filozofického ladění a volné básnické výklady klasických sentencí. Současný čtenář bude zřejmě nejvíce překvapen úsečnými politickými verši, v nichž je patrná odezva na události ze srpna 1968, včetně skeptického rozčarování z okupace, kterou dokládá následující úryvek z básně *Tank*: „*cestou necestou / písek asphalt kámen jíl / vzhůru dolů / převálcovat / zplanýrovat / nehraje roli / jedno / fuk*“ (s. 162). Stojí za povšimnutí, že básník vždy pečlivě váží slova a mnohokrát cizelující formu svých veršů tentokrát píše bez interpunkce a bez majuskulí a že délku verše maximálně zkrátí, zhusta na jediný výraz, někdy jen jednoslabičný.

Básnický vývoj Otakara Horkého směřuje od lyrických miniatur s průzračnou obrazností přes delší lyrickoepické skladby až po drobné ironické básně a aforismy. Přestože byl Horký v průběhu celé své tvorby niterně spřízněn s hudbou a folklorem, jeví se zároveň vždy jako básník racionálního založení, jenž si uvědomuje grotesknost světa a snaží se ji zobrazit se zjevnou sebeironickou stylizací: „*Až jednou umřu / jak šofěr / zahleděný do zrcátka, / kéž je pak ze mne prach / pod koly aut, / která se dálnicemi ženou! // A hřbitov? Nic víc / než křižovatka, / kudy se ukázněně / přechází na zelenou*“ (s. 33).

Jeho poezii nechybí silné intelektuální zázemí, o čemž svědčí aluze na literární i obecně kulturní kontext stejně jako úsilí dobrat se definitivní, tvarově co možná nejpřesnější podoby textu. Autor netvořil snadno, což můžeme sledovat při čtení jeho rukopisů, do nichž opakovaně zasahoval a jejichž formu s odstupem času cizeloval. Jeho heslem i životním krédem jako by bylo dvojverší, které si podle literární pozůstalosti zapsal už v září roku 1969: „*Života delší je verš, / když se trefíš*“ (s. 196).

Jakkoli musíme konstatovat, že nadregionální charakter tvorby Otakara Horkého zatím není zcela zřejmý ani průkazný, ve slováckém regionu platí jeho básnické dílo za součást kulturního dědictví. V současnosti je toto dílo konečně přístupné nejen prostřednictvím zmíněného knižního výboru, ale rovněž díky večerům poezie a mnoha ukázkám v místních novinách, časopisech a sbornících. Když do těchto periodik i knižních publikací nahlédneme, zjistíme, že opakovaně zařazují Otakara Horkého do jedné řady s velmi významnými literárními osobnostmi, jejichž jméno se tradičně pojí s Uherským Hradištěm, jako jsou Felix Kadlinský, František Kožík nebo Vojtěch Vacke.

Literatura

DEWETTER, Jaroslav: *Pět knížek poezie*. Kultura 3, 1959, č. 18, s. 4.

HORKÝ, Otakar: *Sestřička Poezie*. Ed. J. Zapletal. Uherské Hradiště: Klub kultury a nakladatelství Refugium, 1999.

HORKÝ, Otakar: *Struny a pentle*. Gottwaldov: Krajské nakladatelství, 1958.

KROČA, David: *Života delší je verš...* Host 16, 2000, č. 5, recenzní příloha, s. X–XI.

POTYKA, Miroslav: *Básnická pozůstalost Otakara Horkého*. Zvuk 5, 1999, č. 2, s. 104.

SKÁCEL, Jan: *Odlévání do ztraceného vosku*. Brno: Blok, 1984.

ZAPLETAL, Jaroslav (ed.): *Uherské Hradiště, královské město na řece Moravě*. Uherské Hradiště: Město Uherské Hradiště, 2007.

PhDr. David Kroča, Ph.D.

Katedra českého jazyka a literatury, Pedagogická fakulta MU

Poříčí 7, 603 00 Brno – Česká republika

kroca@ped.muni.cz

